

OBRADY POLSKO-NIEMIECKIEJ KOMISJI HISTORYCZNEJ W DREŹNIE

Rok temu odbyła się sesja Polsko-Niemieckiej Komisji Historycznej we Wrocławiu, na której przedyskutowano politykę niemiecką wobec Polski w okresie przed i w czasie II wojny światowej. Kolejna VII sesja miała miejsce w Dreźnie w dniach od 1 do 4 lutego br. Stronie polskiej przewodniczył prof. dr K. Popiołek, niemieckiej prof. W. Eildermann. Przedmiotem dyskusji naukowej był problem powstawania i ugruntowywania się demokracji ludowej w Polsce i na terenach dzisiejszej NRD. Zasadnicze referaty wygłosili — na temat stosunków niemieckich dr S. Doernberg, autor gruntownej rozprawy o powstaniu NRD (*Die Geburt eines neuen Deutschland 1945—1949*, Berlin 1959), o rozwoju stosunków w Polsce prof. dr J. Kowalski. Po ożywionej dyskusji stwierdzono, że jakkolwiek istniały specyficzne dla każdego z obu krajów właściwości rozwojowe, jakkolwiek różna była ich struktura społeczno-gospodarcza, to przecież zasadnicza droga była podobna.

Ponadto na sesji ustalono zakres współpracy między historykami polskimi a niemieckimi na najbliższy okres. Tak więc przystąpiono do opracowywania drugiego tomu wydawnictwa poświęconego historii stosunków polsko-niemieckich w czasach nowożytnych i najnowszych, którego trzonym mają być referaty i wypowiedzi wygłoszone na obu ostatnich sesjach. Na ukończeniu znajduje się monografia *Ostmarkenverein*, która ma sięgać do 1918 r. Opracowują ją historycy polscy i niemieccy. Historycy polscy pomagają w przygotowywaniu przez Instytut Historii Demokracji Ludowych w Lipsku wydawnictwa na temat *Drang nach Osten*. Wydawnictwo to opiera się częściowo na wystawie pod tytułem *Nauka w służbie Drang nach Osten*, która została otwarta w październiku ub. roku we Wrocławiu i cieszyła się dużym zainteresowaniem zarówno w stolicy Śląska, jak i w innych miastach uniwersyteckich, dokąd ją potem przewieziono. Zadaniem tej wystawy, przygotowanej przez historyków niemieckich, było przedstawienie politycznych i ekonomicznych powiązań między tzw. *Ostforschung* a kołami imperialistycznymi w Niemczech, i to od końca XIX w. do chwili obecnej.

Ważne miejsce zajęły w obradach Komisji sprawy śląskie. Na podkomisji śląskiej uzgodniono przede wszystkim podjęcie wspólnych badań nad rolą niemieckich korpusów ochotniczych (*Freikorps*) przy tłumieniu polskiego ruchu narodowo-wyzwoleńczego i niemieckiego ruchu rewolucyjnego. Wydatną pomoc okazują historycy niemieccy przy przygotowywaniu wydawnictwa źródeł do dziejów powstań śląskich. Wspólnie przedyskutowano gotową już do druku pierwszą część I tomu. Historycy z NDR zapowiedzieli także aktywny udział w uroczystej sesji naukowej, która ma być poświęcona 40 rocznicy III powstania śląskiego. Poprawiła się również informacja o stanie badań nad dziejami Śląska — przejawem jej jest m. in. ukazanie się w IV tomie *Jahrbuch für Geschichte der UdSSR und der volksdemokratischen Länder Europas* bibliografii historii Śląska. Również inne czasopisma NRD zamieszczają podobne omówienia. Warto również zaznaczyć, że przygotowywane są

obecnie w NRD 2 poważne dysertacje związane blisko z dziejami Śląska. Jest to praca Jeskego o roli niemieckich monopolów w faszystowskiej okupacji Górnego Śląska i D. Loetzscha na temat odbudowy i rozwoju polskich ziem zachodnich po roku 1945 (na przykładzie Śląska).

Na podkomisji archiwalnej zapadło bardzo istotne postanowienie podjęcia inwentaryzacji poloników w NRD i germaników w Polsce. Jest to praca przewidziana na dłuższy okres; zasady tej inwentaryzacji, a zwłaszcza jej kolejność, są jeszcze dyskutowane.

Najbliższe posiedzenie Komisji Historycznej Polsko-Niemieckiej ma odbyć się na jesieni br. w Gdańsku.

j. a.

Bronisław Kocowski

ODDZIAŁ STARYCH DRUKÓW BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ WE WROCŁAWIU W UBIEGŁYM DZIESIĘCIOLECIU (1951—1960)

W czwartym i piątym roczniku „Sobótki“ z lat 1950—1951 opublikowane zostały sprawozdania z początkowego okresu istnienia Oddziału Starych Druków, gdy pracownicy rozeznali się już byli w jego wielkim księgozborze i gdy skonkretyzowany został plan progresywnego opracowywania poszczególnych zespołów. Przed 10 laty uważaliśmy, że w zasadzie zakończył się etap gromadzenia i zabezpieczania starych druków, a głównym problemem do rozwiązania będzie zbyt szczupła obsada personalna Oddziału i brak magazynów dla poważnej części księgozbioru. Rzeczywistość najbliższych lat okazała się jednak jeszcze gorsza. Trzeba było sięgnąć do nowych koncepcji, by choćby częściowo zneutralizować materialne trudności występujące zresztą jaskrawo i przed innymi oddziałami zbiorów specjalnych.

Plan pierwotny przewidywał zakończenie opracowywania druków XV w., kontynuację katalogowania druków wydzielonych, tj. poloników, silezjaków, lusatyków i sławików, zakończenie rejestracji prymarnej druków XVI w. i alfabetyczne ich ustawienie w obrębie formatów, tak aby były dostępne jeszcze przed skatalogowaniem, rozpoczęcie takiej samej rejestracji druków XVII w., uporządkowanie księgozbioru brzeskiego opierając się na tymczasowym sumariuszu, sporządzenie katalogu kartkowego Rudolfiny legnickiej z drukowanych opisów niemieckich, opracowanie aldinów, księgozbioru z kościoła Piotra i Pawła w Legnicy i uchwycenie tzw. druków rzadkich. Jak z powyższego widać, plan był długofalowy i dotyczył wyłącznie starych druków z dawnej Biblioteki Uniwersyteckiej oraz prowincjonalnych księgozbiorów zabezpieczonych. Oddział miał ponadto w swej dyspozycji stare druki w dawnej Bibliotece Miejskiej, ale jako wyszczególnione już w przedwojennym katalogu tomowym, jakkolwiek przemieszane w magazynie starym systemem z drukami XIX w. i XX w., mogły być natychmiast wyzyskane. Ich nowoczesne skatalogowanie i zinwentaryzowanie po uprzednim wyłączeniu z ogólnego magazynu miało dokonać się w przyszłości, i to na takich samych, co inne historyczne księgozbiory, zasadach.

Mimo wewnętrznej fluktuacji również stosunki personalne w Oddziale nie przedstawiały się źle. Pięciu pracowników naukowych: dr B. Kocowski, dr K. Głombowski, mgr H. Szwejkowska, mgr K. Andruchów, mgr H. Sadowska oraz magazynier M. Fernezy tworzyli podstawowy zespół, wzmacniany okresowo przydziałami dorywczymi w osobach mgr. J. Golińskiego, mgr. K. Jażdżewskiego i dr. A. Rom-

bowskiego. Śmierć K. Andruchów w 1951 r. uczyniła pierwszą szczerbę w zespole. Drugą było przejście podpisanego w 1952 r. na stanowisko kustosa zbiorów specjalnych, co zwęziło jego współpracę w Oddziale do opieki nad inkunabułami. Nowy kierownik, dr K. Głombiowski, uzyskał wzmocnienie zespołu przydzieleniem do niego dr. J. W. Opatrnego.

Lata 1953—1954 stały pod znakiem wzmoczenia pracy naukowej w Bibliotece na skutek utworzenia przy I Wydziale Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego osobnej Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa, której organem stała się seria wydawnicza pt. „Śląskie Prace Bibliograficzne i Bibliotekoznawcze”. Wyniki badań naukowych, w których uczestniczyli wszyscy pracownicy Oddziału Starych Druków, omówiliśmy w *Kronice Naukowej Biblioteki Uniwersyteckiej*, opublikowanej w „Rocznikach Bibliotecznych” (2/1958, s. 565—574). Ponadto zdobył się Oddział na zorganizowanie trwającej od listopada 1953 r. do lutego 1954 r. wystawy zatytułowanej „Związki kulturalne Śląska z Polską w okresie Odrodzenia”, do której katalog eksponatów opracowały mgr Szwejkowska i mgr Sadowska, a wartościowy wstęp historyczny napisał dr Głombiowski.

Następnie przy współudziale pracowników z innych Oddziałów przygotowali oni na początek listopada 1954 r. w Ratuszu Wrocławskim wielką wystawę z 600 eksponatów z własnych zbiorów Biblioteki pt. „Druki doby Renesansu — Nurt postępowy w literaturze i nauce”. Wystawa ta, którą zwiedziło 12 tysięcy osób, była traktowana jako końcowy akord odbywających się w kraju obchodów „Roku Odrodzenia”. I znów katalog eksponatów opracowały mgr Szwejkowska i mgr Sadowska. Komisarzem wystawy był dr Opatrny, z którym współdziałał dr Kocowski. Prace związane z Wystawą oraz konieczność kopiowania kart do centralnego katalogu poloników XVI w. w Warszawie zmieniły w pewnym stopniu plan pracy Oddziału w 1953 r., ale mimo to czynności podstawowe, jak katalogowanie inkunabułów, wyłączanie poloników z ogólnego księgozbioru, sortowanie i rejestracja prymarna druków XVII w. oraz udostępnianie starych druków czytelnikom wykonane zostały w zakresie większym od zaplanowanego. Gdy dodamy do tego prace naukowe wykonane w r. 1954, a więc mgr Szwejkowskiej *Biblioteka klasztoru cysterek w Trzebnicy*, dr Głombiowskiego *Tychoniana w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu* i *W kręgu czytelniczym humanistów wrocławskich*, dr Kocowskiego *Bibliografia historii Śląska za lata 1939—1946* i *Historyczne podstawy organizacji zbioru starych druków w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, możemy przyznać, że wysiłek naukowo-badawczy pracowników Oddziału wskazywał wyraźną linię rozwojową. Oczywiście oddziaływały tu też specjalnie przychylnie warunki stworzone przez Rektorat Uniwersytetu, który wówczas podjął był publikowanie „Zeszytów Naukowych”. Dwa z nich w serii A szybko wypełnili uniwersyteccy bibliotekarze.

Natomiast nieomal tragicznym dla Oddziału okazał się rok 1954 w zakresie opracowywania zbiorów. W lutym wybuchł pożar w budynku mieszczącym zbiory specjalne. Zmagazynowane w garażu czasopisma niemieckie zajęły się od iskry z nieszczęsnego przewodu kominowego i ogień zaatakował magazyny starych druków znajdujące się nad garażem. Książki uratowano, ale trzeba je było zdjąć z regałów i ponownie złożyć na stosach w bezpiecznym korytarzu. Przeciwpożarowe nocne dyżury pracowników Oddziału nie tylko uszczupliły czas pracy dziennej, ale też wpłynęły wybitnie niekorzystnie na stan ich zdrowia. Z nastaniem wiosny nowy cios uderzył w Oddział. Zniszczony dach budynku nie wytrzymał naporu gwałtownych ulew, które zalały pomieszczenia Gabinetu Muzycznego i magazyn inkunabułów. Szybka interwencja pracowników ponownie uratowała druki, ale plan roczny Oddziału musiano skorygować i podjąć nie tylko prace zabezpieczające, ale też przygotowawcze do zupełnej ewakuacji zagrożonego budynku. Władze uniwersytec-

kie zdecydowały bowiem odbudowanie w najbliższych latach dawnych pomieszczeń bibliotecznych na Wyspie Piaskowej i ulokowanie tam wszystkich zbiorów specjalnych. W bieżącej chwili musieli bibliotekarze ratować się jednak sami. Dla udostępniania i czuwania nad zbiorami już opracowanymi pozostawiono kierownika Oddziału kustosa dr. Głombiowskiego, zaś z pozostałych pracowników wszystkich Oddziałów i Gabinetów Zbiorów Specjalnych utworzono pod kierownictwem dr. Kocowskiego Samodzielny Zespół Katalogowania Starych Druków w składzie: mgr mgr Szwejkowska, Sadowska, Kusińska, Skura, dr dr Maleczyńska, Opatrny, Kulesza i magazynier Fernezy. Zespół ten przygarnięty do budynku I Biblioteki podjął katalogowanie starych druków dawnej Biblioteki Miejskiej, a więc pracę, która nie była, jak wspominaliśmy poprzednio, planowana, a która uaktualniła się w wyniku oczekującego Oddział skomasowania wszystkich starych druków w budynku Na Piasku.

W r. 1955 zespół ten skatalogował i zinwentaryzował 12 816 dzieł dawnej Biblioteki Miejskiej w 5512 woluminach, zaś dr Kocowski powiększył swój katalog inkunabułów o 367 dzieł w 180 woluminach.

W grudniu nowa akcja przerwała tę pracę. Zapadła bowiem decyzja poddania kapitałnemu remontowi budynku II Biblioteki i dlatego trzeba było uprzednio ewakuować wszystkie zbiory specjalne, w sumie około 300 tysięcy woluminów, czym zajęło się 54 pracowników Biblioteki, w tym oczywiście wszyscy „starodrukarze”. Niestety jedynie inkunabuły, polonika i bibliotekę podręczną Oddziału udało się ulokować w I budynku. Całą resztę przewieziono do Sali Muzycznej w głównym gmachu Uniwersytetu, ale tu jedynie księgozbiory historyczne udało się umieścić na przewidzianego ze zbiorów specjalnych budynku weszli robotnicy remontowi, dla pracowników zaś Oddziału Starych Druków zaczął się drugi rok pracy zastępczej, dyżurów przy zmagazynowanych książkach i katalogowania druków dawnej Biblioteki Miejskiej. Opracowano kolejnych 6130 dzieł w 4592 woluminach i bardzo wydatnie posunięto redakcję alfabetycznej części mającego się publikować katalogu inkunabułów. Oddział i w tym roku reprezentował jeden tylko pracownik, jego kierownik dr Głombiowski, a i on odszedł z Biblioteki 1 grudnia 1956 r., objąwszy kierownictwo utworzonej 1 października na Wydziale Filologicznym Katedry Bibliotekoznawstwa. Oddział Starych Druków przejęła mgr H. Szwejkowska i kieruje nim do chwili obecnej.

Sprawa angażowania się pracowników Oddziału w zajęciach dydaktycznych Uniwersytetu nie była zresztą rzeczą nową. Już od roku akademickiego 1951—1952 prowadzili zajęcia specjalizacyjne na trzecim roku humanistyki bibliotekarze wrocławscy: dyr. dr A. Knot w zakresie nauki o książce, a dr B. Kocowski w zakresie bibliotekarstwa. Po rezygnacji dyr. dr. Knota przejął dr Kocowski wykłady jego przedmiotu. Tak było i w latach następnych, przy czym liczba chętnych do specjalizacji wzrastała. W roku akademickim 1956—1957 utworzono Zaoczne Studium Bibliotekoznawstwa dla Pracujących, zaś w roku 1957—1958 rozpoczęła pracę wspomniana Katedra Bibliotekoznawstwa. Poza prof. dr. Głombiowskim zajęcia dydaktyczne prowadzili też inni pracownicy Oddziału Starych Druków: doc. dr Kocowski, adiunkt mgr Szwejkowska i st. asystent mgr Sadowska. Praca, choć ciekawa, nie okazała się wcale łatwą w powodu braku wzorców organizacyjnych i podręczników. Aby zaradzić trudnościom, opracowali dr Głombiowski i mgr Szwejkowska skrypty dotyczące dziejów książki i księgozbiorów, dr Kocowski zaś materiały do nauki bibliotekarstwa. Wzrost i zróżnicowanie się obowiązków nie mogły pozostać bez wpływu na wydajność w zakresie opracowywania zbiorów. Mimo to w r. 1957 skatalogowano 5226 dzieł, w 4380 woluminach, i na tym zakończyło się istnienie Samodzielnego

Zespołu, który musiał włączyć się jesienią tego roku do ponownej akcji pakowania zbiorów specjalnych i przemieszczania ich do obecnej siedziby na Wyspie Piaskowej. Odbudowywany gmach poklasztorny nie był wprawdzie jeszcze gotowy do odbioru, ale kontrole zmagazynowanych w wilgotnej Sali Muzycznej zbiorów wykazywały ich szybkie niszczenie się i spowodowały powzięcie decyzji nieodwlekania już transportu. Kosztem 831 roboczogodzin znalazły się zbiory specjalne na, jedynym wykończonym, drugim piętrze budynku, tj. tam, gdzie przewidywano miejsce tylko dla starych druków. W miarę przemierzania dalszych pomieszczeń w 1958 r. rozlokowały się inne oddziały, gabinety i pracownie, zabierając swe księgozbiory, ale w ostatecznym rozrachunku zabrakło nie tylko czasu, ale też magazynów i regałów dla wszystkich starych druków, których przemieszczanie i składowanie nie jest z tego powodu zakończone do dnia dzisiejszego. Niewątpliwie główną przyczyną tego faktu stało się przyjęcie do budynku zarówno Studium, jak i Katedry Bibliotekoznawstwa, które zajęły większość pomieszczeń parterowych, oraz zbyt słaba konstrukcja korytarzy przymagazynowych, nie pozwalająca na silniejsze obciążenie pękających sklepień II i I piętra.

Mimo tych niespodzianek warunki pracy nieporównywalnie się polepszyły i mimo że personel Oddziału zmalał znów do kilku osób, zdołano w r. 1958 skatalogować 7859 dzieł, w 5743 woluminach, wypisując przy tym 15 163 kart katalogowych. Zrealizowano to jednak tylko dlatego, że Oddział dopuszczony został do partycypowania w kredytach przeznaczonych na opracowywanie zbiorów zabezpieczonych i dużą część druków skatalogował w ramach prac zleconych. Pomyślnym faktem było też otrzymanie młodych, ale kwalifikowanych sił w osobach Sylwii Dąbrowskiej, magistra filologii klasycznej, a później Krystyny Rohozińskiej, magistra w zakresie bibliotekoznawstwa.

W r. 1959 stało się oczywiste, że należy jak najbardziej ujednoczyć różnorodne katalogi, zwłaszcza w zespołach tzw. druków wydzielonych, oraz znaleźć sposób przyspieszenia procesu opracowywania księgozbioru. Pierwsza decyzja zmusiła pracowników do przepisania 1110 kart katalogowych na większy format i kontynuowania dotychczasowym systemem opracowywania poloników, silezjaków, lusatików i sławików. Tak skatalogowano w dwóch ubiegłych latach 1341 dzieł, w 1156 woluminach, wypisując 2708 kart. W zakresie przyspieszenia opracowywania druków uzyskano 28 listopada 1959 r. zgodę Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego na wykonywanie fotokatalogu i fotoinwentarza starych druków w ramach kredytów na opracowywanie zbiorów zabezpieczonych. W grudniu zdołano tym systemem opracować zaledwie 145 dzieł XVI w., w 128 woluminach, wykonując dla nich 459 fotokopii kart tytułowych, ale w r. 1960 fotokatalog wykazał opracowanie już 21 771 dzieł, dla których wykonano 55 823 karty. Oczywiście nie znaczy to, aby taka ilość dzieł została w jednym roku kompletnie skatalogowana i zinwentaryzowana. Fotokatalog bowiem obejmuje jeszcze etap bibliotecznego opracowania tych kart, to znaczy osygnowania, maszynowego naniesienia na nie ustalonych elementów opisu bibliograficznego i sporządzenia potrzebnej ilości odsyłaczy. Takie wykończenie fotokatalogu objęło w ubiegłym roku 3487 dzieł, w 2957 woluminach, przy czym uzupełniono 9286 kart i sporządzono 940 odsyłaczy. A wszystko to zrobiła jedna pracownica mgr H. Sadowska-Skurowa. Przyspieszenie uzupełniania kart jest prostą funkcją zależną od ilości zatrudnionych przy tym osób. Ogółem przy fotokatalogu pracują tylko trzy osoby z personelu Oddziału Starych Druków: mgr mgr Skurowie i magazynier J. Bereziuk, wykorzystując zarówno obowiązkowy czas pracy, jak i godziny zlecone. Fotokopie natomiast wykonuje na podobnych warunkach biblioteczna stacja foto-mikrofilmowa, kierowana przez W. Kozaka.

Obok wzrostu opracowania dał się po przeprowadzce na Wyspę Piaskową zauważyć też wzrost udostępniania. W 1959 r. udostępniono 559 woluminów starych druków, zaś w r. 1960 już 595 woluminów, nie licząc co najmniej trzykrotnie większej ilości dzieł dostarczonych do zajęć dydaktycznych. Jeszcze wyraźniej zaznaczył się wzrost kwerend, i to nie tylko krajowych, ale i skomplikowanych, pracochłonnych kwerend zagranicznych. W r. 1958 załatwiono tych ostatnich 18, w r. 1959 już 23, a w r. 1960 ich liczba wzrosła do 53. Wzrost udostępniania i kwerend dawał się zresztą obserwować i w innych oddziałach zbiorów specjalnych, a w związku z tym zaczęto odczuwać brak zestawień specjalnych, jak indeksów oficyn i drukarzy, zestawień proveniencyjnych, czy też katalogów opraw zabytkowych. Jedyne inkunabuły doczekały się w r. 1959 ogłoszenia drukiem pierwszej części swego katalogu, zawierającego alfabetyczny wykaz 3020 druków. Część drugą z konkordancjami, indeksami i ilustracjami najciekawszych egzemplarzy oddał autor katalogu doc. dr Kocowski do druku w końcu września 1960 r. Na skutek odkrycia w październiku 1959 r. przez dziennikarzy warszawskich stu kilkudziesięciu woluminów inkunabułów w wieży kościoła Św. Piotra i Pawła w Legnicy zaistniała konieczność opracowania i opublikowania w najbliższej przyszłości trzeciej części katalogu.

W oddanym do druku trzecim zeszyście „Bibliotekoznawstwa“, wychodzącego w ramach „Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego“, zawarte zostało też studium doc. dr. Kocowskiego o XVI-wiecznym almanachu Stoefflera-Pitatusa z zapiskami ręcznymi pierwszego kartografa śląskiego, Marcina Helwiga. Kierowniczką Oddziału mgr H. Szwejkowska przekazała zaś do produkcji swój skrypt pt. *Książka drukowana XV—XVIII wieku*, który pomyślany jest jako podręcznik o zasięgu ogólnokrajowym.

Przy opisywaniu minionego dziesięciolecia ograniczyliśmy się do opisania najbardziej charakterystycznych prac Oddziału Starych Druków: katalogowania, inwentaryzowania, udostępniania i prac magazynowych, tak jak one się rozwijały, w zależności od ogólnych warunków bibliotecznych i nowych obowiązków naukowych oraz dydaktycznych nakładanych na pracowników. Świadomie pominęliśmy całe mnóstwo innych czynności w Oddziale, czynności żmudnych i przykrych, zarówno z zakresu administrowania, jak zabezpieczania i konserwowania starych druków. Musiały one i będą musiały być wykonane, niemniej w chwili obecnej pracownicy Oddziału uważają, że czasy najgorsze mają już poza sobą.

Michał Antonów

INFORMACJA O DZIAŁALNOŚCI WOJEWÓDZKIEGO ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W KATOWICACH ZA LATA 1959—1960

W wyniku postępu prac porządkowo-inwentaryzacyjnych w latach 1959 i 1960 udostępniono dla badań historycznych szereg ważniejszych zespołów aktowych.

I. WOJEWÓDZKIE ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KATOWICACH

1. Śląski Urząd Wojewódzki — Wydział Komunikacyjno-Budowlany oraz Budżetowo-Gospodarczy (1922 r. — 1939 r.);

2. Okręgowy Urząd Ziemski w Katowicach (1921 r. — 1935 r.). Zakres działania Urzędu rozciągał się na całe województwo śląskie. Są tu m. in. materiały dotyczące parcelacji majątków ziemskich i osadnictwa na rozparcelowanych gruntach, planów parcelacyjnych i budżetów akcji parcelacyjno-osadniczej, wykupu gruntów, wyłączeń od parcelacji, dzierżaw, obrotu gruntami, zarządu państwowego majątkami, regulacji

serwitutów, prac pomiarowo-technicznych, pomocy budowlanej dla osadników i in. Zespół zachował się tylko fragmentarycznie;

3. Powiatowy Związek Samorządowy Pow. Będzińskiego — Wydział Powiatowy (1918 r. — 1939 r.). Zespół zachowany w stanie silnie zdekompletowanym obejmuje 2022 jednostki aktowe i 189 map i planów. Największe luki występują w aktach Działu Ogólnego (szczególnie w referatach: organizacyjnym, personalnym i gospodarczym), Zdrowia Publicznego i samodzielnego Referatu Weterynaryjnego. Mapy (plany) są związane z agendami Działu Drogowo-Budowlanego. Na uwagę zasługują m. in. akta dotyczące bezrobocia, jakie występują w Referacie Opieki Społecznej, a nadto w Dziale Finansowym (fundusz bezrobocia) i Drogowo-Budowlanym, następnie protokoły i księgi uchwał, preliminarze budżetowe i sprawozdania finansowe oraz akta Referatu Samorządu Gminnego w Dziale Ogólnym, akta referatów Oświaty Przedzszkolnej i Pozaszkolnej w Dziale Oświatowo-Kulturalnym oraz samodzielnych referatów Opieki Społecznej i Rolnego. Anteriora obejmują materiały od 1916 r. (a w zakresie załączników od r. 1875);

4. Wydział Powiatowy w Katowicach wraz ze starszymi aktami *Kreisauausschuss* (1868 r. — 1939 r.) obejmuje 1256 jednostek aktowych, których treść odpowiada zakresowi działania Wydziału jako jednostki samorządu terytorialnego. Najwięcej materiałów pozostało po Oddziale Samorządowym i Oddziale Opieki Społecznej Wydziału Powiatowego;

5. *Landesplanungsgemeinschaft Oberschlesien-Bezirksstelle* w Katowicach (1940 r. — 1945 r. oraz anteriora od r. 1934), obejmuje 842 jednostki aktowe i 675 planów. Materiały te, zachowane tylko we fragmentach, obejmują teren ówczesnej rejencji katowickiej w zakresie wszelkiego rodzaju budownictwa (przemysłowego, mieszkaniowego, wojskowego, kolejowego, autostrad, dróg wodnych, rozbudowy miast i osiedli itp.), gospodarki wodnej (regulacja rzek, zbiorniki wodne) i leśnej oraz planów prac dla poszczególnych powiatów. Mapy i plany odnoszą się do projektowanych inwestycji, miast i osiedli, zakładów przemysłowych, gruntów; są plany problemowo-statystyczne, ogólne itp.;

6. Państwowy Urząd Repatriacyjny — Oddział Wojewódzki w Katowicach i podległe oddziały oraz punkty etapowe (1945 r. — 1951 r.). Zasięgiem terytorialnym zespół ten obejmuje województwo katowickie i opolskie. W aktach znajdują odbicie te zadania, dla wykonania których został utworzony PUR;

7. Dyrekcja Policji (*Städtisches Polizeiamt*) w Bielsku (1893 r. — 1932 r.) — zespół zachował się fragmentarycznie. Dla okresu 1922 r. — 1932 r. najczęściej akt pochodzi z Referatu Bezpieczeństwa Dyrekcji Policji; są tu m. in. sprawy wyborcze, sprawy obcych obywateli, organizacji i związków wszelkiego rodzaju, wieców i zebrań, imprez, sprawy prasowe, opinie personalne itd. Akta z okresu przed 1922 r. obejmują m. i. różne zarządzenia i przepisy oraz sprawy meldunkowe;

8. Dyrekcja Policji w Katowicach (1922 r. — 1939 r.) — zespół zachowany fragmentarycznie zawiera m. i. materiały dotyczące stowarzyszeń i związków głównie gospodarczych i sportowych, wieców, kontroli prasy.

II. WAŻNIEJSZE ZESPOŁY ZINWENTARYZOWANE W PODLEGLYCH ARCHIWACH

1. Będzin: a) Towarz. Franc.-Włoskie Dąbrowskich Kopalń Węgla w Dąbrowie Górniczej (1876 r. — 1945 r.); b) Huta Bankowa w Dąbrowie Górniczej (1896 r. — 1945 r.); 2. Bielsko: Starostwo Powiatowe w Bielsku i *Bezirkshauptmanschaft Bielitz* (1815 r. — 1939 r.). Akta tego zespołu zachowały się z poważnymi stratami, gdyż zaginęły prawie w całości w czasie ostatniej wojny akta z okresu 1923 r. — 1939 r.,

a nadto akta prezydialne z okresu austriackiego. Wśród materiałów zespołu zasługują na wyróżnienie akta dotyczące rozwoju przemysłu i rzemiosła, szkolnictwa i życia kulturalnego, akta do spraw robotniczych, stowarzyszeń i organizacji, używania języka polskiego w urzędach, stanu sanitarnego powiatu; 3. Bytom: akta miejskie m. Chorzowa (1842 r. — 1945 r.); 4. Cieszyn: akta a) Rządu Krajowego Ks. Cieszyńskiego (1919 r. — 1922 r.); b) Rady Narodowej Ks. Cieszyńskiego (1918 r. — 1922 r.); c) Komisji Szkolnej Ks. Cieszyńskiego (1919 r. — 1922 r.); dokończono nadto inwentaryzację akt Komory Cieszyńskiej (łącznie ilość 2793 j. a.); 5. Częstochowa: akta miejskie m. Częstochowy (1805 r. — 1945 r., inwentaryzacją objęto łącznie ponad 9000 j. a.); 6. Gliwice: akta miejskie m. Zabrze (1796 r. — 1941 r.); 7. Pszczyna: zakończono inwentaryzację archiwum ks. Pszczyńskich (1287 r. — 1945 r.); łącznie ilość jednostek aktowych wynosi blisko 33 000. Krótką charakterystykę tego podstawowego do badań nad dziejami ziemi pszczyńskiej zespołu podano w „Sobótce“ 1956 r., nr 3; 8. Tarnowskie Góry: a) Kopalnia „Orzeł Biały“ w Brzezinach Śl. (*Bleischarleygrube*, 1865 r. — 1945 r.); b) Kopalnia Radzionków (1892 r. — 1944 r.); Cechy Tarnogórskie (1612 r. — 1949 r.).

W okresie sprawozdawczym wzrosło znacznie udostępnianie archiwaliów, o czym świadczy cyfra 1575 odwiedzin w pracowni naukowej Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Katowicach w r. 1960 w porównaniu z 800 odwiedzinami w r. 1958. Ten duży wzrost zainteresowania wiąże się nie tylko z rozszerzeniem bazy źródłowej dzięki postępującej inwentaryzacji zasobu aktowego, lecz także z coraz większym nasileniem badań historycznych, organizowanych już nie tylko przez ośrodki uniwersyteckie, ale także przez utworzony w Katowicach Śląski Instytut Naukowy.

W zakresie opieki nad narastającym zasobem aktowym przeprowadzono na terenie województwa katowickiego w ciągu omawianych 2 lat 880 wizytacji składnic akt urzędów, zakładów i instytucji, w czasie których uwzględniano w szerokim zakresie akcję konsultacyjną. Istotny postęp uzyskało Wojewódzkie Archiwum Państwowe w resorcie hutnictwa żelaza i stali przez bezpośredni udział w opracowaniu wykazów akt dla poszczególnych jednostek tego resortu i fachowe poradnictwo przy wprowadzaniu ich w życie. Szeroką akcję przeprowadziło WAP w tym zakresie również w resorcie górnictwa.

W wyniku działalności Komisji brakowania akt udzieliło WAP w omawianym okresie 1573 zezwolenia na przekazanie na makulaturę łącznie 5657 m³ akt, zgłoszonych przez urzędy i zakłady pracy, przy czym trzeba było przeprowadzić 721 ekspertyz w terenie celem wyjaśnienia nasuwających się wątpliwości.

Część archiwistów WAP w Katowicach i podległych archiwów współpracowała aktywnie ze Śląskim Instytutem Naukowym i pełniła powierzone sobie funkcje w lokalnych zarządach Polskiego Towarzystwa Historycznego. Stale jest utrzymywany bezpośredni kontakt z Referatem Historii Partii w KW PZPR. Wśród akcji związanych z obchodami 1000-lecia Państwa Polskiego należy zanotować aktywny udział WAP w przygotowaniu obchodu 600-lecia m. Mysłowic.

Ciężka sytuacja lokalowa WAP w Katowicach komplikuje poważnie jego prace w zakresie przejmowania dalszych akt, odpowiedniego ich rozmieszczenia, porządkowania i udostępniania. Trudności sprawia też nadal udostępnianie archiwaliów w Powiatowych Archiwach Państwowych ze względu na ich jednoosobową obsadę. Dlatego przed wyjazdem do takiego archiwum należy uprzedzić jego kierownika o temacie i uzgodnić dzień przybycia celem uniknięcia straty czasu.

Franciszek Szymiczek

POLSKIE TOWARZYSTWO HISTORYCZNE. ODDZIAŁ W KATOWICACH

W ciągu r. 1960 liczba członków Oddziału powiększyła się o 12 członków i pod koniec grudnia wynosiła 64 osoby. W styczniu 1961 r. przystąpiło do Oddziału 5 dalszych członków, tak że Oddział obecnie liczy 69 członków. Oddział prowadzi dwie sekcje: archiwalną, pod kierunkiem dr. M. Antonowa, oraz dydaktyczną, pod kierunkiem mgr. A. Bolechowskiego. W r. 1960 Oddział odbył 9 zebrań naukowych, w tym jedno wspólnie z Komisją Historyczną przy Zarządzie Okręgu ZBoWiD w Katowicach.

Na wewnętrznych zebraniach naukowych wygłoszone zostały następujące referaty: dr Michał Antonow — *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach jako baza źródłowa dla badań hist.*; dr Władysław Borth — *Afryka budzi się*; mgr Ryszard Bender — *Przedwiośnie powstania styczniowego w Królestwie Polskim na przykładzie Lubelszczyzny*; Edmund Odorkiewicz — *Śląskie echa powstania styczniowego*; dr Jerzy Jaros — *Polscy górnicy za granicą do r. 1939*; pos. Paweł Dubiel — *Obrona Śląska we wrześniu 1939 r. (odczyt gościnny)*; dr Wanda Zarembina — *Grunwald w świetle najnowszych badań*; prof. Alojzy Targ — *Prace nad utrwaleniem pamięci o zasłużonych działaczach polskich na Śląsku (XIX i XX w.)*.

W sekcji archiwalnej wygłoszone zostały dwa specjalistyczne referaty: dr J. Jaros — *Organizacja władz górniczych na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej*; dr M. Antonów — *Wojewódzkie Archiwum Państwowe, jego zasób i działalność* (na specjalnej konferencji wojewódzkiej nauczycieli historii). Ponadto sekcja odbyła wspólną wycieczkę do kopalni „Dymitrow“ w Bytomiu.

Sekcja dydaktyczna odbyła jedno posiedzenie z referatem mgr. Babelasa z Raciborza na temat *Psychologia w nauczaniu historii w szkołach średnich na Śląsku*.

Z innych form działalności naukowej godne uwagi są: czynny udział członków Oddziału w czerwcu 1960 r. w sesji zorganizowanej przez Zarząd Okręgu ZBoWiD w Katowicach, poświęconej walkom z okupantem hitlerowskim, oraz w październiku w wielkim spotkaniu historyków z weteranami powstań śląskich, również zorganizowanym przez ZBoWiD w Katowicach. W obu spotkaniach członkowie brali żywy udział (np. w dyskusji itp.). 31 stycznia 1960 r. odbyło się spotkanie z absolwentami i byłymi wychowankami uniwersytetu wrocławskiego sprzed 1914 r., zorganizowane przez TRZZ w Katowicach, na którym F. Szymiczek wygłosił referat na temat znaczenia polsko-śląskich towarzystw akademickich w dawnym uniwersytecie we Wrocławiu.

Zarząd odbył 5 zebrań administracyjnych, a ponadto jeszcze jego członkowie brali udział w Plenum Zarządu Głównego PTW, jakie odbyło się w Katowicach 8 grudnia 1960 r.

W zakresie upowszechnienia wiedzy historycznej Oddział katowicki PTH ma następujące osiągnięcia: współpraca z komisją historyczną przy W. K. Frontu Jedności Narodu w Katowicach oraz z miejskimi komitetami FJN w Chorzowie i Mysłowicach, udział w pracach Komisji Historycznej przy Zarządzie Okręgu ZBoWiD, w pracach zarządu wojewódzkiego oraz poszczególnych komisjach problemowych Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich, w pracach Ogniska Metodycznego ZNP oraz Woj. Zarządu TWP (wszystkie w Katowicach). Ponadto kilku członków Oddziału brało udział w pracach Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach oraz Instytutu Śląskiego w Opolu, uczestnicząc m. in. w posiedzeniach rad naukowych wrocławskiej „Sobótki“ (dr F. Szymiczek) oraz katowickiego „Zarania Śląskiego“ (dr M. Antonów). W III kwartale 1960 r. wiceprezes Oddziału dyr. mgr W. Krzyżak

wszedł do komisji historycznej przy Woj. Radzie Związków Zawodowych w Katowicach. W ramach szeroko pojętego upowszechnienia wiedzy historycznej członkowie Oddziału ogłosili następujące referaty, odczyty lub pogadanki: mgr Adam Bolechowski, dla nauczycieli — *Formy pracy w kółku historycznym oraz Regionalizm w nauczaniu historii*; mgr Włodzimierz Krzyżak — *Poglądowość w nauczaniu historii u nauczycieli* (wygl. w Bielsku i Katowicach); mgr Irena Pampuch — 5 pogadań dla młodzieży licealnej na temat zasobów WAP w Katowicach, połączonych z oprowadzeniem wycieczek; dr Andrzej Rożanowicz, dla członków ZBoWiD — *W XV-tą rocznicę ofensywy wyzwoleniczej w 1945 r., Plebiscyt na Górnym Śląsku, Problematyka walki podziemnej na Śląsku w okresie okupacji hitlerowskiej* (wygl. w Warszawie), dla członków ZHP — *Wyzwolenie Katowic w styczniu 1945 r.*, dla członków Pol. Tow. Lekarskiego w Zabrze — *Lenin a sprawy polskie*, w Pałacu Młodzieży w Katowicach — *Droga Śląska do Polski na tle Millenium*, dla członków TWP — *Okupacja hitlerowska na Śląsku jako okres nie notowanej walki miejscowych Polaków z najeźdźcą*; mgr Alfred Sulik — *Z dziejów miasta Mysłowice*, na uroczystym posiedzeniu Komitetu obchodu 600-lecia istnienia Mysłowic, oraz *Początki Państwa Polskiego i historia Mysłowic*, na nadzwyczajnym posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej w Mysłowicach; dr F. Szymiczek — 7 pogadań dla bibliotekarzy, nauczycieli historii, młodzieży licealnej oraz członków Klubu TRZZ w Katowicach na następujące tematy: *Drugie powstanie śląskie i plebiscyt, Dokumenty i miejsca walk i straceń w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Śląska, Walki ludu śląskiego w okresie okupacji hitlerowskiej, Znaczenie rodzimej inteligencji na Górnym Śląsku, Związek Polaków w Niemczech po II wojnie światowej w świetle własnych biuletynów*; dr Wanda Zarembina — *Grunwald* — 3 pogadanki dla młodzieży starszej z okazji uroczystości grunwaldzkich, wygłosiła na uroczystości młodzieżowej oraz w katowickim Pałacu Młodzieży, wreszcie dr Władysław Borth — na zjeździe ZHP w Świętochłowicach, *Czynu godne naśladowania*, na zebraniu TRZZ przy PAX-ie, *Przygody plebiscytowe i rola kobiet w plebiscycie górnośląskim*, na zebraniu TRZZ w Dobrodzieniu, *Walki o wolność na Górnym Śląsku w ciągu wieków*, na zebraniu ZHP i młodzieży starszej w Lipinach, *Piękne postacie w historii Śląska*, na zjeździe działaczy plebiscytowych Powiśla, Warmii i Mazur w Gdańsku, *Plebiscyt na Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim*, w klubie oficerskim w Mierzęcicach-Siewierzu, *Trzy powstania na Górnym Śląsku*, oraz 11 odczytów na temat dziejów powstań śląskich na zebraniach innych organizacji i stowarzyszeń.

Obecny skład władz Oddziału przedstawia się, jak następuje. Zarząd: prezes — dr Franciszek Szymiczek, wiceprezisi — dr Michał Antonów i mgr Włodzimierz Krzyżak, sekretarz — mgr Alfred Sulik, skarbnik — mgr Irena Pampuch, członkowie zarządu — dr Władysław Borth, dr Maksymilian Nasiński, dr Jerzy Jaros, Edmund Odórkiewicz, mgr Józef Plata, dr Andrzej Rożanowicz, dr Wanda Semkowicz-Zarembina, przewodniczący sekcji archiwalnej — dr M. Antonów, prezydium sekcji dydaktycznej — mgr Adam Bolechowski, mgr W. Krzyżak, mgr J. Plata; komisja rewizyjna, przewodniczący — mgr Aleksander Baumgarten, członkowie — mgr Zofia Kulesza i dr Zdzisław Obrzud. Sekretariat: WAP Katowice, ul. Jagiellońska 25, parter.

Należy jeszcze dodać, iż na Walnym Zjeździe PTH w Rzeszowie w czerwcu 1960 r. Oddział był reprezentowany przez dwóch członków.

Adolf Juzwenko

KRAJOWE SEMINARIUM MŁODYCH HISTORYKÓW

Z okazji piętnastolecia powrotu Ziem Zachodnich do Macierzy odbyło się we Wrocławiu w dniach 4 i 5 maja 1960 r. Krajowe Seminarium Młodych Historyków, poświęcone dziejom walki o polskość tych ziem. Seminarium zorganizowało Studenckie Koło Naukowe Historyków przy współudziale Komisji Nauki Zrzeszenia Studentów Polskich. W obradach wzięli udział młodzi pracownicy nauki i studenci — członkowie Naukowych Kół Historyków — ze wszystkich środowisk uniwersyteckich w kraju i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu.

Obrady zainaugurował referat dra Mariana Orzechowskiego pt. *Tradycje polskiego ruchu studenckiego na Uniwersytecie Wrocławskim w okresie międzywojennym*, oparty w dużej mierze na nie znanych materiałach źródłowych. Następne 11 referatów przygotowały środowiska: lubelskie, opolskie, łódzkie i wrocławskie. Ze względu na różnorodność poruszanej tematyki stworzono trzy sekcje. W sekcji I wygłoszono referaty: Jacka Sokolewicz (UJ) — *Polskie Ziemie Zachodnie w świetle źródeł starożytnych*, S. Bieńka (UBB) — *Stan badań nad pochodzeniem Piotra Własta i jego rodu*, J. Leschika (WSP Opole) — *Dzieje Olesna śląskiego na przestrzeni wieków*, K. Matwijowskiego (UBB) — *Z problematyki narodowościowej na Śląsku po pokoju westfalskim*; w sekcji II: W. Szczawińskiego (UBB) — *Możliwości odzyskania Śląska przez Polskę w 1619 roku*, K. Budzon (KUL) — *Gustaw Gizewiusz — wielki bojownik i obrońca polskości na Mazurach*, J. Flagi (KUL) — *Geograficzno-demograficzne i polityczno-społeczne węzły łączące Warmię i Mazury z Polską*; w sekcji III: S. Dąbrowskiego i M. Kruszyny (UBB) — *Wrocław i jego kontakty z Polską w XIX w.*, S. Czerwińskiego (KUL) — *Rola Michała Kajki w walce o utrzymanie polskości na Warmii i Mazurach*, A. Koniecznego (UBB) — *Zmagania polsko-niemieckie na Śląsku Opolskim w latach międzywojennych*, A. Basaka (UBB) — *Granica na Odrze i Nysie w świetle umów międzynarodowych z okresu II wojny światowej*.

Największym zainteresowaniem, poza wspomnianym wyżej referatem dra M. Orzechowskiego, cieszyły się referaty: A. Basaka i S. Bieńka. A. Basak szczegółowo, opierając się na najnowszej literaturze, omówił sprawę polskich granic zachodnich w pierwszym okresie wojny i na konferencjach międzynarodowych w Jalcie i Poczdamie. Dużo uwagi poświęcił charakterowi prawnemu umowy jałtańskiej i poczdamskiej oraz przeprowadził analizę prawną postanowień konferencji w Poczdamie w odniesieniu do granicy na Odrze i Nysie.

Stanisław Bieniek dał wyczerpujący i polemiczny przegląd dotychczasowych poglądów historiograficznych na temat pochodzenia Piotra Własta i jego rodu. Wystrzegając źródła współczesne i późniejsze wysunął nie pozbawioną prawdopodobieństwa hipotezę, że Łabędziowie i Piotr Włast są potomkami książąt lub starszyzny plemiennej Ślęzan, mieszkających na Śląsku jeszcze przed zajęciem tych ziem przez czeskich Przemysłidów. Podjął również próbę ustalenia chronologii tzw. *Gesta Piotrkonis* zakładając, że powstały one z końcem XIII w.

Na uwagę zasługują również referaty: S. Czerwińskiego, W. Szczawińskiego i A. Koniecznego. Dotyczy to szczególnie referatu A. Koniecznego, omawiającego na podstawie materiału archiwalnego mało dotychczas znane zagadnienie walki Polaków z germanizacją na Śląsku Opolskim.

Dyskusja nad referatami była bardzo nierówna. W niektórych jednak wypadkach, np. nad referatem A. Basaka, prowadzona była na bardzo dobrym poziomie.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w obradach licznie uczestniczyli pracownicy naukowi — historycy z Uniwersytetu Wrocławskiego i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu.

Obrady zakończyła uroczystość rozdania nagród za najlepsze referaty. Zgodnie z powszechną opinią sąd konkursowy, pod przewodnictwem prof. dr. Stefana Inglota, przyznał pierwszą nagrodę S. Bieńkowi, a drugą A. Basakowi. Przyznano również trzecie nagrody i jedno wyróżnienie. Referaty pracowników naukowych nie brały udziału w konkursie. Całość seminarium zasługuje na pozytywną ocenę. Niewątpliwie przyczyni się ono do uaktywnienia naukowego ruchu studenckiego, przejawiającego w ostatnim okresie coraz większą żywotność.

Należy wreszcie z uznaniem podkreślić organizacyjno-techniczną sprawność przebiegu konferencji, podkreślaną też zgodnie przez wszystkich uczestników seminarium. Zarówno to, jak i przygotowanie naukowe seminarium na ogólnie wysokim poziomie było zasługą aktywistów wrocławskiego Koła Historyków, z jego prezesem A. Juzwenką na czele, którzy obok wielkiej ofiarności ujawnili duże poczucie odpowiedzialności i zmysł organizacyjny. Należy sądzić, że seminarium wrocławskie umocni dobrą opinię o wrocławskim Kole Historyków, jako jednym z najaktywniejszych w skali ogólnokrajowej. Trzeba też podkreślić, że powodzenie seminarium przypisać należy w niemałej mierze dobrej i ścisłej współpracy z Komisją Nauki ZSP we Wrocławiu, które przyszło Kołu Historyków z dużą i konkretną pomocą.

Nagrodzone referaty ukażą się drukiem w wydawanym przez Komitet Koordynacyjny Studenckich Kół Naukowych Historyków drugim numerze „Studenckiego Przeglądu Historycznego“.